«فرمانروایی‌ها، مسلمان، هندوستان و چین و ملایو در سفرنامهٔ ابن‌بطوطه»

هفتاد و سه نسخه‌شناس و مصححِ دانشگاه‌های هند و چین، هندوستان تا امروز تنها یک نسخهٔ ناقص از سفرنامهٔ ابن‌بطوطه را می‌شناخت؛ این گفتگو نشان می‌دهد چگونه یافتن نسخهٔ دوم ترتیب فصل‌ها و نام‌های پادشاهان را عوض می‌کند

——— مترجم: مهتاب نوروزی

«هند در سفرنامهٔ ابن‌بطوطه» عنوانی است که بسیاری از خوانندگان فارسی‌زبان تصور می‌کنند فصلی کوتاه و روشن دربارهٔ هند است. اما وقتی نسخه‌شناسان دانشگاه دهلی‌نو و دانشگاه پنگ‌ایوان در چین نسخه‌های خطی را کنار هم گذاشتند، معلوم شد که ترتیب فرمانروایان، نام شهرها و حتی شمار فصل‌ها در نسخه‌های مختلف با هم فرق دارد. این گفتگو با دو تن از مصححان طرح، دربارهٔ روش کار، خطاهای کاتبان و پرسشی است که هنوز بی‌پاسخ مانده است.

مهمان: دکتر سیما رحمانی‌فر، استاد تاریخ دانشگاه دهلی‌نو و مصحح بخش هندی طرح

مهمان: پروفسور هوانگ ژیمین، استاد زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه پنگ‌ایوان و مصحح بخش چینی طرح

مجری: مهتاب نوروزی

مجری: خانم رحمانی، شما سال‌ها روی نسخهٔ هندی کار کرده‌اید. وقتی می‌گویید «ترتیب فصل‌ها عوض می‌شود»، منظورتان چیست؟ آیا فقط شماره‌ها جابه‌جا می‌شوند یا داستان هم فرق می‌کند؟

رحمانی: هر دو. در یک نسخه اول از دهلی حرف می‌زند و بعد به مولتان می‌رود، اما در نسخهٔ دیگر اول از مولتان می‌آید و بعد به دهلی. این فقط یک اشتباه نیست، چون راوی هم عوض می‌شود. گاهی انگار دو مسافر دو مسیر را تعریف می‌کنند و کاتب هر دو را در یک فصل می‌آورد. ما هنوز نمی‌دانیم کدام ترتیب به سفر واقعی نزدیک‌تر است.

هوانگ: در نسخهٔ چینی، نام پادشاهان هند به شکلی نوشته شده که مستقیم قابل خواندن نیست. ما مجبور شدیم با فارسی مقابله کنیم. آیا این خطا از کاتب است یا از مترجم قدیم؟

رحمانی: هر دو. کاتب نام را درست می‌داند اما در رونویسی جا می‌اندازد، و مترجم بعدی فکر می‌کند خطا از اوست و آن را «درست» می‌کند. نتیجه این است که یک پادشاه دو بار در دو جا ظاهر می‌شود. این دقیقاً کار ما است که باید جدا کنیم.

مجری: یک مثال بدهید که ترجمه را عوض کند.

رحمانی: در نسخهٔ رایج، بعد از دهلی به «سرزمین ملایو» می‌رسیم و سپس به چین. در نسخهٔ دیگر، بعد از دهلی به «سرزمین کافران» می‌رسیم و سپس به ملایو. اگر کاتب جا بیفتد، خواننده فکر می‌کند ابن‌بطوطه از خشکی به دریا رفته در حالی که چنین نیست. ما هنوز نمی‌دانیم کدام درست است.

هوانگ: در نسخهٔ چینی، فصلی هست که در هیچ یک از نسخه‌های فارسی نیست، درباره‌ی بندرگاهی به نام «سه‌ماتره». ما فکر می‌کردیم اضافه است، اما وقتی با متن فارسی مقابله کردیم، دیدیم که ابن‌بطوطه واقعاً آنجا بوده. شاید یک فصل از دست رفته در همه‌ی نسخه‌های دیگر هم باشد.

رحمانی: این برای من خیلی مهم است. اگر یک فصل از دست رفته باشد، کل مسیر عوض می‌شود. پس کار شما فقط ترجمه نیست، بازسازی نقشه است.

هوانگ: بله. و گاهی مجبور می‌شویم بگوییم «نمی‌دانیم». در چاپ اول، ما جای خالی را با نقطه‌چین گذاشتیم تا خواننده فکر نکند چیزی افتاده است.

مجری: اگر خواننده بخواهد بداند چه چیزی از دست رفته، چه می‌گویید؟

رحمانی: می‌گویم به او بگویید که سفرنامه یک متن زنده است و هر نسخه‌ای یک دست‌نویس است که ممکن است اشتباه کرده باشد. ما سعی می‌کنیم با مقابله، حدس و ذکر دلیل، نزدیک‌ترین متن را بسازیم. این کار هم علمی است و هم کمی شبیه به پازل.

هوانگ: و برای من، به عنوان کسی که از بیرون می‌آید، این فرصت است که ببینم چین و هند چگونه در یک متن به هم رسیده‌اند. این هم بخشی از تاریخ است.

مجری: اگر بخواهید یک جمله برای خواننده بگویید که چرا این کار مهم است، چه می‌گویید؟

رحمانی: می‌گویم که ابن‌بطوطه را نباید مثل یک نقشه‌ی ثابت خواند. او یک مسافر است و هر نسخه یک روز از سفر او را روایت می‌کند. ما می‌خواهیم روز درست را پیدا کنیم.

هوانگ: و من می‌گویم که این کار به ما کمک می‌کند بفهمیم چین در ذهن مردم دیگر چه جایی داشته است. گاهی چین در فارسی کنار هند می‌آید و گاهی کنار ملایو. این خود یک داستان است.

مجری: ممنون. این گفتگو ادامه دارد و در شماره‌ی آذر منتشر می‌شود. اگر خواننده بخواهد بداند چرا یک کلمه‌ی ساده ماه‌ها بحث می‌برد، همین جا منتظر بمانید.

(مهمان/ایشان در ابن‌بطوطه)

مهمان: دکتر سیما رحمانی‌فر

دکتر سیما رحمانی‌فر استاد تاریخ دانشگاه دهلی‌نو است و سال‌های زیادی روی نسخه‌های خطی سفرنامه‌های قرن هشتم کار کرده است. او در طرح بخش هندی را رهبری می‌کند و می‌گوید بزرگ‌ترین دشواری این کار نه زبان، بلکه حدس زدن است که کاتب در هر صفحه چه خواسته است.

مهمان: پروفسور هوانگ ژیمین

پروفسور هوانگ ژیمین در دانشگاه پنگ‌ایوان درس می‌دهد و سال‌ها روی ترجمه‌های چینی سفرنامه‌های قرون وسطی کار کرده است. او مسئول بخش چینی طرح است و می‌گوید مقابله با فارسی برای او مثل پیدا کردن نقشه‌ی شهری است که خیابان‌هایش عوض شده است.

مجری: مهتاب نوروزی

مهتاب نوروزی مجری برنامه است و در این گفتگو سؤال‌های روشن و ساده می‌پرسد تا مخاطب بداند چرا یک کلمه‌ی کوچک این‌قدر مهم است